

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

Сергій Жуков

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ ПОТРЕБ ТА ІНТЕРЕСІВ У ДІТЕЙ

Запропонована тема (проблема) є дуже актуальною, тому що важливіше за духовність немає нічого.

Метою даної статті є пошук і знаходження оптимальних умов (психологічних, педагогічних та соціологічних) формування духовних потреб та інтересів у дітей. Завдання – це низка питань: Хто повинен це робити? Як (яким чином)? Що для цього потрібно? Як усе це успішно зробити?

Життя суперечливе та неідеальне і тільки в природності, натуральності, дійсності (а не підробці) по-справжньому може формуватися духовність. Не можна не враховувати того, що цілісність – така улюблена і дійсно потрібна нам – полягає зовсім не в гармонійному розвитку душі (тобто її периферії!), а у встановленні умов внутрішньої рівноваги, самовідновлення душі, розумного балансу.

Лише єдність інтелектуального, емоційного, морального розвитку робить людину здатною до прекрасних, піднесених форм душевного стану, які потрібно зберігати і плекати в дитині (не дозволяти їм зникнути).

Якщо вірно те, що в людині все «особистісне», тобто все пов'язане із центром душі, з її внутрішнім світом, то це значить, що ідеї або повинні бути пов'язані з усіма процесами душі, або взагалі повинні бути відкинуті.

«Життя душі є таємниця і тут необхідно враховувати містичний характер педагогічного впливу» [1, 39]. Ми довіряємо нашому педагогічному чуттю, ми маємо потребу в натхненні, щоб знайти той шлях, яким ми можемо вплинути на юну душу.

Душевно-духовне самовизначення з'являється не саме собою, не раптом і не відразу. Необхідно бачити і відчувати дитячу душу, розуміти «рухи» дитячого серця. Любляча, гуманна душа вихователя, лікаря, художника і духівника – є воістину священне знаряддя для нових збагнень і досягнень у душевно-духовному «зодчестві».

Гуманізація передбачає відновлення та збільшення питомої ваги гуманітарних наук, звільнення від схематизму і прагнення повчати в освітньому процесі, забезпечення навчально-методичної бази, наближення до життя. Саме життя залишається лише класною кімнатою, урок – духовний розвиток, що сприяє гармонізації суспільних відносин. Гуманізація в освіті означає посилення індивідуального підходу до людини як до найвищої цінності, найбільш досконалого витвору і досягнення природи.

Справді індивідуальне в нас так щільно сплітається із соціальним: воно нерозривне. Повага до дитячої індивідуальності, визнання права дитини йти своїм шляхом, мати свої смаки та інтереси, пріоритети і потреби, визнання того,

чому внутрішня динаміка душі протиставляється усякому примусу (шаблону, казенщині, формалізму) – все це зміцнює ідею свободи, свободи щирої, а не уявної (велика золота клітка).

У свідомості свободи вперше розкривається шлях творчості; у цьому сенсі можна сказати, що завдання виховання полягає в тому, щоб запалити душу ідеєю свободи, привести до свободи, схвилювати і надихнути душу цією ідеєю.

У педагогів є свої особливі мотиви бачити в принципі свободи щось дороге: вони усвідомлюють, що їхнє перше покликання – охороняти свободу дитини, свободу розкриття нею своєї індивідуальності. Визнання за дитиною права бути самим собою, відразу до всякого насильства над дитячою особистістю викликає в педагогів особливе ревне ставлення до принципу свободи.

Це твердження не слід розуміти так, що свобода в дитині лише потенційна: вона є й у дитячій душі, але тільки вона глибше свідомості, у силу чого вона має інший зміст, ніж свобода в зрілій душі. Виховання працює над емпіричною особистістю, над тією її частиною, що пов'язана зі світом матеріальним і соціальним; духовні сили дитини (у тому числі дар свободи) створюють можливість і основу виховання. У цьому сенсі виховання має завдання допомогти дитині стати вільною, знайти свободу.

Але тут і постає перед нами вся трагічна особливість сучасного виховання. Воно вірить у свободу, тому що глибоко відчуває її основне значення в долі людини; воно прагне звільнити дитя, тобто дати йому силу самовладання, можливості підніматися над випадковими, периферичними бажаннями. Свобода ставить нас незмінно і неминуче перед дилемою добра і зла (вибір).

Моральне виховання – це виховання прагнення до свободи і через свободу.

Моральна спрямованість – емоційний відгук дітей на доступні їхньому розумінню явища соціального життя; прагнення співпереживати чужу радість і сум; активні спроби перетворити побут, хоча б і у грі; бажання брати участь у потужній художній праці, що прикрашає життя; потреба в спільних діях; здатність радіти успіхам інших.

Виховання в дитини культури поведінки, емоційного ставлення до навколишнього світу краще починати якомога раніше. На перший погляд, така вимога здається трохи завищеною. Як можна в дошкільника, що ще зовсім не розбирається в людських взаєминах, формувати культуру спілкування, духовність і гуманізм? Можна, а саме через емоційно-ціннісне ставлення дитини до себе як суб'єкта гуманних відносин до всіх навколишніх, «прилучення» до соціально схвалюваних зразків поведінки.

Вихованню моральних почуттів сприяють тільки ті впливи, діяння, які викликають певні емоції або переживання, які глибоко торкають особистість, її потреби, інтереси і звички.

Виховання людяності, чуйності до навколишніх є основою морального розвитку особистості. Мета стратегії кожного вихователя – вказівкою, зауваженням, порадою, схваленням підтримати дитину, розбудити її кращі якості, віру у свої сили і можливості. Кожна дитина повинна бути впевненою, що дорослі вважають її розумною, доброю і, головне, – гарною, хорошою. Тільки в цьому випадку вони (дорослі) можуть зміцнювати в дітях позитивні риси ха-

рактеру. Тепле слово педагога, жарт, уміння вислухати і підказати, заспокоїти, порадити, схвалити – все це допомагає не тільки налагодити діяльність дітей, але й створити доброзичливу, душевно-духовну атмосферу в групі (класі).

Ніколи не треба урезонювати дітей, грубо зневажати їхні почуття, думки та «порухи душі», «убивати» і «отруювати» їх своєю байдужністю. Крім відчуження, черствості і холодності ми нічого не зростимо в душах своїх вихованців.

Діти не терплять фальші (відчуваючи її), загравання, «сюсюкання» та інших проявів нещирих почуттів. Вони сміливо і рішуче поділяють дорослих на добрих і злих. Діти поважають доброзичливих, але вимогливих дорослих, досить позитивно реагують на схвалення, чуйність, турботу, увагу, терпіння і, головне, – зацікавленість дорослого в спілкуванні з ними. Очевидно тут необхідно одне – розширення «психічного зору» кожного педагога.

Дисципліна не повинна придушувати духовне життя. Іноді з болем спостерігаєш, як навіть у знайомих свій предмет учителів, виховання найчастіше перетворюється в запеклу війну тільки тому, що ніякі духовні нитки не зв'язують педагога і учнів, і «...душа дитини – застебнута на всі гудзики сорочка» [2, 109].

Найважливіше – перетворити шкільні години, дні і роки навчання в радісні і щасливі миті. Не шаблонне, сіре, щодня однакове існування за раз заведеним порядком, а живе, повне змісту, переживань, праці, захоплень, пошуків і знахідок життя кожної дитини (розмаїтість + пошук + творчість).

Істотним «гальмом» розвитку духовності є те, що відсутній індивідуальний, диференційований підхід до особистості дитини; використовуються, в основному, словесні, декларативні методи, безапеляційні висновки і твердження (вчителі, батьки завжди праві) без надання можливості кожному спробувати, випробувати свої сили; впасти, здійснитися і йти далі. І в той же час, треба зберегти дитяче чисте почуття і навчити дитину не боятися життя.

У цьому контексті необхідним є пошук нових шляхів удосконалення виховання дітей. Тому великого значення набуває науково-педагогічне вирішення проблеми формування духовних потреб та інтересів як домінуючих факторів для розвитку ціннісної системи людини (ціннісних орієнтацій). Успішність вирішення цієї проблеми залежить багато від чого: взаємин школи і родини, пошуку досконалих механізмів виховання і таке інше. Школа, родина, дитячий садок – повинні бути духовним монолітом (єдиним і неподільним). Сучасній педагогіці не треба ігнорувати (цуратися) підтримкою інших наук і, у першу чергу, – психології і філософії.

Основними філософсько-педагогічними ідеями повинні бути:

- єднання людини і Космосу;
- розвиток та удосконалювання духовності (як провідного джерела у формуванні особистості);
- еволюція – це процес сходження та удосконалення;
- ненасильство – це прояв закону Вільної свободи та людинолюбства;
- Загальне Добро – як єдність спільних інтересів і гармонія нескінченної розмаїтості індивідуальності.

Ці ідеї не закріпачують свободи педагогічної творчості та її реалізації у практиці, а дають можливість варіативного застосування у виховній системі. Основами такого філолофсько-педагогічного підходу, у яких виявляються та реалізуються всі ці ідеї, виступають принципи:

- удосконалення;
- співробітництва;
- Загального Добра і Благоденства;
- Краси і Гармонії;
- Ритму і життєвого пульсу;
- Творчості і співтворчості, пошуку і дерзани;
- Синтезу всіх видів людської діяльності (у тому числі й у мистецтві).

Головне завдання сучасної школи – формування нової людини біосоціодуховного рівня, яка б жила і діяла згідно з універсальними законами Природи і Космосу. Для цього потрібно, насамперед, створити відповідну систему освіти, спрямовану на розвиток людського духу. Наприклад, І.Д. Бех пропонує «особистісноорієнтовану гуманістичну освіту, що базується на самоцінності особистості, її духовності і суверенності» [3, 125].

Духовність – це такий Святий Вогонь, підтримувати який у собі потрібно постійно, щодня і щогодини. Чим довше дитина «гріється» біля цього вогню, тим більше шансів у неї вирости доброю і чесною – гарною людиною. Спілкування з душею дитини лише тоді виходить педагогічно плідним, коли воно регулюється любов'ю до неї, вірою в неї.

Активні, ініціативні діти самі стимулюють вихователів, спонукують їх до живого, продуктивного спілкування, розширенню досвіду взаєморозуміння, знаходження «спільної мови». Позитивне спілкування припускає взаєморозуміння і тільки в цьому випадку між дітьми та дорослими, між дітьми та їхніми однолітками встановлюється душевно-духовна теплота, близькість, прихильність і повна довіра (душевний комфорт). При вихованні словом мають певне значення і деякі ситуаційні деталі: настрої дитини, внутрішній емоційний стан (душевна рівновага) і таке інше.

Моральні звички дитини відбиваються, насамперед, на її культурі поведінці, зовнішньому вигляді, мові, на її ставленні до речей, на характері спілкування з оточуючими людьми.

Глибоке духовне спілкування – необхідна умова розвитку дитини (всебічний). Перший бік – розкриття духовних потенцій, другий – засвоєння духовних цінностей, третій – духовний творчий розвиток.

Педагоги добре знають, що життя дитини і розвиток її особистості багато в чому є «таємницею», але, відчуваючи цю таємницю, зважаючи на неї, вони майже завжди заспокоюються на тому, що справа тут у недосконалої сучасної психології, у нашому невмінні правильно підійти до дітей і вміло керувати ними.

Абсолютна більшість дітей відчуває потребу в увазі дорослого і болісно переживає її дефіцит. Домогтися прихильності педагога, звернути його увагу на себе, бути поміченим ним – от головна турбота дитини. І якщо дитина не може цього домогтися, немов би «виразити себе», вона дуже глибоко це переживає. Байдушність уявляється найнебезпечнішим психічним станом. Тут значно

сутужніше відродити внутрішні духовні сили дитини.

Іноді в практиці навчання і виховання, просвітницької роботи, бажаючи прискорити процес духовного розвитку особистості, педагоги намагаються зовнішні для індивіда цінності, які знаходяться дуже далеко від її індивідуального життя, відразу зробити внутрішніми, нормативними цінностями особистості. Однак така тактика веде до виникнення поверхневого і штучного інтересу, що має слабкий спонукальний потенціал і швидко виснажується. Зв'язки індивіда з культурою в цьому випадку носять вузьколінійний, функціональний характер; цілісна особистість, що розвивається, фактично стоїть осторонь від культури.

Необхідно вивчати і розвивати внутрішній світ дитини як цілісність. Психологія людських потреб свідчить про те, що саме психологічний план «внутрішніх умов» надає людським потребам справді діючого характеру, що саме психічно сформоване (коло впливів) може стимулювати, підштовхувати до предметної діяльності, в яку воно актуально включене.

Внутрішній світ людини цілеспрямований. Цілеспрямованість – не риса внутрішнього світу, а сам внутрішній світ – він і є устремління до мети. Саме ці цілі, явні або таємні, і визначають, що для дитини значиме у світі, а що не має значення; що їй цікаво, а що ні; що викликає почуття, а що ні.

Із цього витікає, що ми не можемо вплинути на дитину, не змінюючи її цілей. Усе виховання – це цілеуправління, цілеспрямованість. Ми управляємо не дитиною, а її цілями. Ми досягаємо або не досягаємо успіху в чіткій залежності від того, чи стають наші цілі цілями дітей. Чи переконанням, чи спокусою, чи прикладом, чи освітою, чи відношенням, чи своїм впливом на цілі дитини – але іншої можливості виховувати не існує. Так – виходить, а інакше – ні. Усе, що є в дитині, виникає в результаті двох зустрічних рухів – зсередини дитини до світу і від світу – всередину дитини.

Виховуючи, ми тримаємо під контролем лише свої дії, спрямовані на дитину і дивуємося, чому іноді в нас виходить, а іноді – ні. Та тому, що ми іноді не враховуємо внутрішній рух, не вміємо впливати на нього, не вміємо створювати його, пробуджувати його. Свідомо ми діємо на найближчий до нас кінець тунелю, а мимоволі – інтонаціями, дотиками, манерами – ми в той же самий час діємо на той далекий кінець, викликаємо непідвладні нам душевні рухи, добрі або злі почуття. Тут прихована найглибша таємниця виховання. Тому люди в масі своїй, в нормі – добрі, правдиві і хороші; що в душі людини, на «кухні бажань», постійно горить світло, живе Дух, живе бажання Добра (душевності), Істини (правди, чесності) і Краси (духовності), що зливається з кожним кінцевим бажанням і висвітлює, а можна сказати освітлює його. Не прес (тиск), а світло (простір)! Не придушення, а висвітлення. Не думка бореться з дурним бажанням, ні, саме бажання висвітлюється високим прагненням до нескінченного і у такому висвітленому вигляді надходить у свідомість. От вибір, що ми все робимо, виховуючи дітей: придушення кінцевих бажань або піднесення їх – бажаннями нескінченними!

Визначити виховання можна як вплив на людину, але для розвитку цілісної особистості важливо розуміти виховання як взаємодію та

співробітництво дорослих і дітей. Виховання в такому розумінні спрямоване на вироблення в маленької людини – зростаючої особистості – уміння вирішувати життєві проблеми, робити життєвий вибір моральним шляхом, що вимагає звернення людини «всередину себе», до своїх джерел. Виховання – є пошук особистістю (самостійно і за допомогою наставника) способу побудови морального, справді людського життя на свідомій основі, воно співвідноситься з пошуком відповідей на питання: хто я? як я живу? навіщо так робити? чого хочу від життя? від себе? від інших? куди рухатися далі? Тоді мета виховання, в її широкому розумінні, буде орієнтуватися на формування в особистості рефлексивного, творчого, морального ставлення до власного життя відповідно до життя інших людей, згідно Розумній Світобудові.

Для появи та затвердження гуманного ставлення дітей до навколишнього світу людей, можуть бути доцільними такі заходи:

1) введення емпатійних проявів (форм співпереживання, співчуття, поділ радості іншого) у правила, що регулюють взаємодію в дитячому колективі;

2) підвищення емоційної культури спілкування з боку педагогічних працівників і родини;

3) створення і постійна підтримка в навчальному закладі і сім'ї сприятливого психологічного клімату, окультурення взаємин індивідів;

4) побудова освітнього процесу на основі прийняття індивідуальності особистості;

5) виховання потреби дитини у морально-ціннісних взаєминах, переведення дітьми гуманної взаємодії з плану знань у план реальної дії, вчинку, шляхом осмислення та корекції на основі завбачення ними ймовірних результатів.

Моделювання соціальних, моральних ситуацій у ході сюжетно-рольових ігор і різних інших форм спільної діяльності дітей, що дозволяють їм здобувати досвід побудови взаємин, шліфувати його. Вся життєдіяльність дитини повинна бути «просочена» творчістю.

Розмова про виховання в людині творчого начала веде нас до дуже важливої та актуальної в наших умовах проблеми: про розходження між фахівцем-творцем і фахівцем-ремісником.

Духовно-моральне формування особистості не дорівнює духовно-моральній освіті. Ціннісно-орієнтована внутрішня позиція дитини виникає не як підсумок якихось «педагогічних впливів» або навіть їхньої системи, а в результаті організації суспільної практики, в яку він включений. Проблема гармонії педагогічних впливів полягає в наступному: педагогічний ефект кожного засобу впливу на особистість залежить від того, наскільки продумані, цілеспрямовані, ефективні інші засоби впливу (сукупність).

Необхідною є постійна атмосфера доброзичливості, зацікавленості, уваги до будь-яких висловлень та оцінних суджень дітей. Підбадьорення педагога, посмішка, гумор знімають внутрішню напругу. Саме емоційно приваблива атмосфера спілкування «налаштовує» дітей на продуктивну творчу діяльність, на прояв духовності (кращих людських якостей, культури). Необхідно вміло і мистецьки підвести дитину до рубежу духовного вибору потреб та інтересів.

Доброта і сміливість, милосердя і працьовитість, правдивість і чесність,

принциповість і справедливість – усі кращі моральні якості людини – тільки тоді здобувають цінність, стають діючими, коли активно проявляються в суспільному житті. Реалізуючи ці якості, дитина стає особистістю, яка гідна носити звання Людини.

Душевні явища поділяються на три розряди: думки, почуття і бажання. Тому, відповідно, і душевно-духовне виховання спрямоване на розвиток почуттів, розуму і волі.

У сучасній педагогіці формуванню духовності душі відповідають такі напрямки виховання: естетичне, моральне, розумове, громадянське, екологічне. Усі вони досить ґрунтовно розроблені. Але, на наш погляд, вони не мають загальної серцевини – духовної ясності, визначеності.

Цілісна система вивчення і розвитку духовних якостей дитини складається із взаємозалежних підсистем (компонентів), об'єднаних спільністю цілей, завдань та єдністю функцій.

- Організаційно-функціональна підсистема – діяльність різних соціальних інститутів, спрямована на розвиток у дітей духовного начала особистості.
- Логіко-змістовна підсистема – духовно-етична і моральна освіта учнів, розвиток їхніх інтересів і схильностей, соціально-психологічна адаптація до умов сучасного суспільства.
- Особистісна підсистема – особистість дитини повинна розглядатися як суб'єкт розвитку духовного самовизначення.

Процес духовного самовизначення обумовлений розширенням і поглибленням творчої діяльності дітей, формуванням моральної, естетичної та екологічної культури. Основними психологічними якостями, що лежать в основі розвинутої особистості, є активність, прагнення до реалізації себе, реалізації своїх духовних інтересів, потреб і свідоме прийняття ідеалів суспільства, перетворення їх у глибоко особисті для даної людини цінності, переконання, потреби та інтереси. Зростання кола духовних потреб, закон піднесення потреб, розвиток потребнісно-мотиваційної сфери – визначають характер формування конкретних рис і якостей особистості. До таких конкретних рис особистості, які формуються в процесі виховання, належать: відповідальність і почуття внутрішньої волі, почуття власної гідності (самоповага) і повага до інших; чесність і совісність; готовність до соціально необхідної праці і прагнення до неї; критичність і переконаність; наявність твердих, не підлягаючи перегляду ідеалів; доброта і вимогливість, ініціативність, бажання і вміння розуміти інших людей, вимогливість до себе та до інших; здатність міркувати, зважувати і воля; готовність діяти, сміливість, готовність іти на певний ризик і обережність, уникнення непотрібного ризику. Названий перелік якостей не випадково згрупований попарно. Цим підкреслюється, що немає якостей «абсолютних». Найкраща якість повинна врівноважувати протилежне. Кожна людина звичайно прагне знайти соціально прийнятну і, особисто для неї, оптимальну міру співвідношення цих якостей у своїй особистості. Тільки за таких умов, знайшовши себе, склавшись та сформувавшись як цілісна особистість – вона здатна стати повноцінним і корисним

членом суспільства.

Ефективність засвоєння духовного досвіду індивідом залежить від таких умов:

- соціально-психологічних, які пов'язані з певними соціальними групами, у яких, переважно, поряд із загальнолюдськими цінностями, відчувається істотний вплив суб'єктивних традицій, релігії, вірувань, історії, етносу, сімейні і родові відносини;

- психологічних, які пов'язані із психічними особливостями особистості: мотивами поведінки, ціннісними настановами, індивідуальним рівнем сформованості психічних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення);

- педагогічних, куди входять принципи, прийоми, методи, які сприяють забезпеченню адекватності засвоєння навчального матеріалу в межах установленної структури діяльності; моральний, естетичний гомеостаз для духовного вдосконалення особистостей як вихователя, так і того, кого він виховує (формує). Для дітей дошкільного віку – це забезпечення природного і безболісного входження в світ (родина, дитячий садок).

Включення дитини в організовану дорослим діяльність, в процесі якої розгортаються багатопланові відносини, закріплює форми суспільної поведінки, формує потребу діяти відповідно до морально-духовних зразків, які виступають як мотиви, що спонукують діяльність і регулюють взаємини дітей. Тільки особистістю можна вплинути на особистість, тільки характером – утворити характер.

Для того, щоб формувалися правильні моральні погляди, судження, оцінки, переконання – необхідно розумне і тонке втручання педагога. М.І. Пирогов резонно відзначив, що «якщо в дитини не формувати переконань і уявлень про навколишнє суспільство, то вони в нього складуться самі, тільки стихійно, під впливом не найкращих факторів» [4, 56]. Переконання за своєю природою не можуть бути бездіяльним духовним багатством. Вони живуть, міцніють, вигострюються тільки в активній діяльності.

Перш ніж говорити серйозно про навчання мистецтву і тим більше – про естетичне виховання, необхідно створити в дитячому садку і школі «вихідний» рівень для здійснення педагогічних впливів. Таким рівнем, тобто здоровою природною обстановкою для занять мистецтвом, саме і буде вільно виявлене, осмислене, енергійне, радісне життя дітей. Поза цією умовою будь-які заняття, а заняття мистецтвом – особливо, перетворюються у фальш. Передбачуваний ефект морально-естетичного розвитку, що потенційно присутній у предметах художнього циклу, обертається протилежністю.

Основні методологічні принципи виховання духовних основ, спрямовані на розвиток кращих якостей і властивостей особистості, а саме – принципи системності і комплексного підходу до виховання духовності, синергетичності, спадковості, діалектичності суб'єкт-об'єктних відносин вихователя і вихованця, екзистенціально-особистісного спілкування, свободи вибору, соціокультурної ідентичності, природодоцільності і діяльнісного підходу.

Основний принцип стосовно дитинства – принцип задоволення – реалізується через гру. У ній дитина вільна, спонтанна. Гра завжди обумовлена

внутрішніми збудниками, особистими інтересами. Розвиток інтересів проходить найбільш ефективно при наявності оточення, здатного позитивно впливати на розвиток особистості дитини і умов для спільної діяльності дітей з однолітками із задоволення спільних інтересів.

Необхідною умовою виконання різних завдань є забезпечення цілеспрямованості педагогічного впливу на школяра в процесі його художнього розвитку. Для того, щоб сформувати в учнів відповідне естетичне ставлення до навколишнього світу (сприймати і оцінювати прекрасне в житті і мистецтві, творити за законами Краси і Гармонії) – необхідно розвинути їхні задатки, а потім – здатності до художнього сприйняття і художньої творчості, через які виявляється рівень їхньої духовності. І знову ж, тут ніяк не обійтися без краси.

Краса впливає на психоемоційну сферу людини. Почуття прекрасного допомагає правильно сприймати закономірності природних явищ і гармонію навколишнього світу. Відчуття себе невід'ємною частиною природи служить важливим орієнтиром для розуміння сенсу життя, визначення свого місця в суспільстві і бажання опанувати необхідними для цього якостями.

Духовна, моральна, естетична атмосфера значно впливає на становлення різнобічно розвинутої творчої особистості. Духовне виховання знімає питання про поділ процесу виховання на безліч різноспрямованих і важкосполучних підпроцесів, які не сприяють виникненню такої особистості. Духовне виховання формує, розвиває і розум, і почуття, і волю людини, тіло і її дух. Тому І. Кант розглядав цілісність і досконалість особистості як органічну єдність логічної, фізичної, моральної, естетичної і духовної досконалості. Духовне виховання – найвірніший шлях руху людства до світу злагоди і співробітництва. Педагог повинен допомогти дитині відбутися як особистості, сприяти досягненню у зростаючої людини гармонії як із зовнішнім, так і з внутрішнім світом. Це важлива умова духовного відродження.

Ефективними засобами формування духовного світогляду є твори високого мистецтва: музичного, образотворчого, літературного та інших, за умови відповідної педагогічної спрямованості їхнього впливу.

У площині нашого дослідження було розроблено процесуальну модель формування духовних потреб та інтересів дітей, структуру яких склали три взаємопов'язані змістовні компоненти в певній логіці та послідовності їхньої реалізації: від сприймання інформації, через її інтерпретацію до активної творчої, моральної та пізнавальної діяльності. При цьому передбачалася циклічна повторюваність даних елементів, що на кожному етапі мали тенденцію до ускладнення та нового якісного вираження. Формування духовних потреб та інтересів дітей має катарсичну основу. Дошкільний та молодший шкільний вік – найбільш чутливий для сприйняття різноманітних почуттів, явищ духовного життя; свідомість дитини носить образно-емоційний характер, тобто у неї є база для переживання духовного катарсису. Отже, регулювання контрасних духовних станів дитини – найважливіша умова ефективного формування духовних потреб та інтересів.

Виховання вміння захоплюватися і насолоджуватися прекрасним – перша умова формування духовних інтересів і потреб. Педагогічні технології із засто-

суванням засобів мистецтва для формування духовних потреб та інтересів дітей включають такі форми, як психолого-педагогічний тренінг, рольові ігри, психодрама, вербальні і невербальні вправи, аналіз і самоаналіз діяльності (ігри на асоціювання, колективне обговорення малюнків, виконання діагностичних методик на самовизначення і самооцінку і таке інше).

Ефективне формування духовних потреб та інтересів дітей засобами мистецтва залежить від низки педагогічних умов:

- координації мети формування духовних інтересів, потреб і процесу навчання в цілому;
- створення розкутої (природної) інтелектуальної і психологічної атмосфери на заняттях;
- повної відмови від примусу та індивідуального підбору форм діяльності;
- педагогічної майстерності вчителя, його ерудиції в галузі мистецтва і культури;
- відповідності змісту творчих завдань рівню підготовленості дітей, їхнім можливостям;
- використання комплексу мистецтв як засобу пізнання, а не як ілюстрації до навчального матеріалу.

Вивчення науково-педагогічної літератури показало низький рівень розробки цієї проблеми. Однак значення поняття потреб для процесу формування духовності особистості досить важко переоцінити.

Висновки:

- Мудре формування системи бажань дитини (через систему відносин і прилучення до прекрасного) згодом приведе до розвитку і формування системи духовних інтересів і потреб.
- Гармонія навколишнього світу і людських відносин, а також гармонія високого мистецтва – неодмінно сприяють балансу і гармонії духовних потреб та інтересів.
- Духовно-душевне співробітництво дорослих і дітей стимулює формування духовних інтересів і потреб дітей.
- Формування духовності, духовного буття, духовного взаєморозуміння – дуже складний і тривалий процес, який потребує від дорослих терпіння, мудрості і вимогливості до себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ильин И.А. Путь духовного обновления. – М.: АСТ, 2003. – 363 с.
2. Макаренко А.С. Сочинения в 7 т. / Ред. коллег.: И.А. Каиров (глав. ред.) и др. – М.: Изд-во АПН, 1958. – Т. 5. – 558 с.
3. Бех И.Д. Психологические основы нравственного развития личности: Автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.01. – Киев, 1992. – 40 с.
4. Стрелкова О.В. Влияние психологической культуры дошкольника на его положение в группе сверстников: Дис... канд. психол. наук: 13.00.01. – Мн.: БГПУ, 2001. – 110 с.